

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Мірзоян В. А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

vikamirz710@gmail.com

Юнацький вік є найбільш перспективним для дослідження різних типів віктимної поведінки: це період життя людини, який відрізняється високою інтенсивністю процесів соціалізації та індивідуалізації. Дорослішання характеризується інтенсивними пошуками свого місця у світі, в суспільстві, в системі соціальних стосунків, а також розширенням усвідомлення власних особливостей, здібностей з точки зору відповідності вимогам соціуму. У зв'язку з цим юнаку необхідно погоджувати свої потреби з очікуванням оточуючих та вимогами соціальних норм. Необхідність такого погоджування часто пов'язана із значними труднощами, котрі й стають причиною виникнення суперечностей у розвитку юнака.

Аналіз наукових джерел з означеної проблеми дозволив виділити такі основні напрямки, за якими відомі дослідження даного феномену: структурна організація віктимної особистості (О. О. Клачкова); класифікація та типологія відхилень у розвитку і поведінці підлітків (І. С. Кон, Н. Ю. Максимова, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко та ін.); психологічна детермінація прояву віктимної поведінки (О. О. Андроннікова, М. П. Долгових, В. С. Мінська); форми та причини виникнення віктимної поведінки підлітків (І. Г. Малкіна-Пих); віктимогенні внутрішньоособистісні конфлікти у підлітковому віці (Г. В. Ложкін, Л. І. Романова, Є. С. Фоміних); віктимогенні норми, правила поведінки віктимної і протиправної субкультури (Л. В. Шабанов); віктимологічна ситуація, яка сприяє особистісній вразливості підлітка (Н. Ю. Волянчук, Т. М. Матанцева); загальні проблеми діагностики віктимної поведінки (О. О. Андроннікова). Абсолютна більшість авторів наголошує на важливості ролі ситуаційної детермінації віктимної поведінки [1, с. 137].

Інтерес дослідників до проблеми віктимної поведінки особистості пояснюється тим, що вона з одного боку, заломлює і висвічує особливості сучасного життя і стан суспільства, а з іншого – у цьому складному та інтенсивно досліджуваному напрямі залишається чимало невирішених проблем. Серед них – питання про механізми, умови і фактори віктимної поведінки, а також психолого-педагогічні чинники її запобігання.

Мета дослідження полягає у виявленні і обґрунтуванні особливостей детермінації віктимної поведінки юнаків та експериментальному дослідженні психолого-педагогічних чинників її запобігання.

Для вимірювання потенційної віктимності застосовано тест-опитувальник «Схильність до віктимної поведінки» О. О. Андроннікової; опитувальник Басса-Дарки – для з'ясування таких показників та форм агресивних і ворожих реакцій, як фізична агресія, непрямая агресія, вербальна агресія, негативізм, схильність до роздратування, підозрілість, образа, почуття провини; опитувальник наявних акцентуацій характеру (Г. Шмішека) та методика дослідження стилів поведінки в конфлікті (К. Томаса). Для дослідження властивостей нервової системи використано адаптований Н. М. Даніловою та О. Г. Шмельовим варіант опитувальника Я. Стреляу. За допомогою опитувальника структури темпераменту, який розроблено В. М. Русаловим здійснено дослідження властивостей темпераменту – ергічності, соціальної ергічності, пластичності, соціальної пластичності, темпу, соціального темпу, емоційності, соціальної емоційності [2, с. 84].

Для обробки одержаних емпіричних даних було використано методи математичної статистики – перевірка достовірності відмінностей (критерій χ^2 , критерій ϕ – кутове перетворення Фішера, t-критерій Стьюдента) та багатовимірної статистики (кореляційний та факторний аналізи). Статистична обробка даних і графічна презентація результатів здійснювалися за допомогою персонального комп'ютера на базі пакета статистичних програм SPSS 18.0.

Емпіричний аналіз змістових характеристик основних типів віктимної поведінки підлітків здійснено за двома критеріями: реалізованої та потенційної віктимності. Для вимірювання потенційної віктимності застосовано тест-опитувальник «Схильність до віктимної поведінки» О. О. Андроннікової. Виявлено, що за шкалою «реалізована віктимність» для третини юнаків (34,6%) властиві показники, що значно перевищують норму, а отже вони досить часто потрапляють в неприємні або небезпечні для здоров'я і життя ситуації. За шкалою «схильність до агресивної віктимної поведінки» (агресивний тип поведінки) показники вище норми спостерігаються у 23,7% досліджуваних. За шкалою «схильність до саморуйнівної поведінки» (активний тип поведінки) показники вище норми зафіксовано у 18,4% досліджуваних. За шкалою «схильність до гіперсоціальної віктимної поведінки» (ініціативний тип поведінки) показники вище норми спостерігаються у 42,1% досліджуваних. За шкалою «схильність до залежної і безпорадної поведінки (пасивний тип поведінки)» показники вище норми зафіксовано у 9,3%

досліджуваних. Прагнення виділитися з групи однолітків притаманне для 42,2% досліджуваних, які мають показники нижче норми. За шкалою «схильність до некритичної поведінки» (некритичний тип поведінки) високі значення виявлені у 48,4% досліджуваних.

Застосування методу профілів для виявлення гендерної складової віктимності юнаків уможливило констатацію наявності статистично значущих розбіжностей у профілях потенційної віктимної поведінки хлопців та дівчат.

Виявлено, що сформованість типів акцентуацій характеру прямо пропорційна рівню віктимності досліджуваних: що сильніше виражені акцентуації, то більше віктимогених проявів спостерігається у поведінці юнаків. З'ясовано, що для гіпервіктимних та віктимних юнаків характерними є демонстративний, гіпертимний, застряглий, емотивний та циклотимний типи акцентуацій характеру. У юнаків, які увійшли до груп маловіктимних та невіктимних, сформованими виявилися педантичний, емотивний, екзальтований та збудливий типи акцентуацій.

Порівняльний аналіз показників властивостей гіпервіктимних та невіктимних підлітків за t-критерієм Стюдента засвідчив, що ті підлітки, які увійшли у групу гіпервіктимних та віктимних, відрізняються високими показниками рухливості нервових процесів ($P < 0,01$), соціальної емоційності ($P < 0,01$) та соціальної пластичності ($P < 0,01$). У підлітків, які увійшли до групи маловіктимних та невіктимних виявлені високі показники сили процесів гальмування ($P < 0,01$) та врівноваженості нервових процесів ($P < 0,01$).

З'ясовано, що віктимність у юнацькому віці є складним, багаторівневим утворенням, яке детерміноване нейродинамічними, психодинамічними і особистісними властивостями. Різна ступінь виразності віктимності пов'язана із різним рівнем сформованості абсолютних показників нейродинамічних, психодинамічних і особистісних властивостей, а також характером взаємозв'язків між ними.

Література:

1. Карпенко З. С. Психологія віктимної особистості в психотерапевтичних парадигмах програмування і вибору. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2003. Вип. IV. С.136–140.
2. Папуша В. В. Гендерні особливості сприймання конфліктних ситуацій в юнацькому віці. *Рівність, лідерство, спілкування в європейських прагненнях української молоді; Гендерний дискурс* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль, 5-7 жовтня 2016 р). Тернопіль, 2016. С. 83–84.